

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת צו ושבת זכור, תשע"א
מספר 907מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

פורים של שמחה ועינויים: חג פורים במחנה הריכוז גרוס-רוזן תש"ד¹

ההדגשה החוזרת ונשנית בפסוקים שבסוף מגילת אסתר – "בְּכָל-הַיּוֹם נְדוּר מְשֻׁפָּחָה וּמְשֻׁפָּחָה מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר וְעִיר" (אס' ט: כח), רומזת על הקשיים שהיו בראשית הדרך עד שהנס שאירע ליהודי פרס הוכר כחג לדורות שמחייב את כל תפוצות ישראל. גם בתלמוד הירושלמי יש עקבות לקשיים כאלה, עד שחכמי ארץ ישראל הסכימו להכיר בחג הפורים כחג לאומי של כלל ישראל:

מה עשו מרדכי ואסתר? כתבו איגרת ושלחו לרבותינו... אמרו להן: לא דיינו הצרות הבאות עלינו, אלא שאתן רוצין להוסיף עלינו עוד צרתו של המן. חזרו וכתבו להם איגרת שנייה.²

אולם לאחר שהחכמים החליטו להכיר בפורים כחג היחיד שמאזכר אירוע שהתרחש כל כולו בגלות, ומגילת אסתר התקבלה כאחד מכ"ד ספרי הקודש, הוא נהפך לחג אהוב של שמחה ועליזות על רקע הנאמר במגילה: "לְיְהוּדִים הָיְתָה אוֹרְהָ וְשִׂמְחָה וְשִׂשׁוֹן וְיִקְרָ" (ח: טז); "לְעֲשׂוֹת אוֹתָם יָמֵי מְשֻׁפָּחָה וְשִׂמְחָה" (ט: כב).

אכן, המצווה לשמוח בפורים היא מעיקרי חג הפורים, ורבים "מתאמצים" לקיים מצווה זו. חובת השמחה מתבססת בין השאר על דבריו של האמורא רבא במסכת מגילה (ז ע"ב): "חייב אינש לאיבסומי עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי".

האומנם ניתן לצפות מאדם לשמוח בכל זמן נתון ובכל מצב? הלוא כידוע, רדיפת היהודים בתואנות שונות לא הסתיימה עם תלייתו של המן: "בכל דור ודור קמים עלינו לכלותינו", ושום אסון לא יכול להשתוות לאסון הגדול שפקד את עם ישראל לפני כששים וחמש שנים. אז נכחד שלישי מעמנו בשיטות רצח נוראיות ביותר. לפיכך נשאלת השאלה: האם גם בתוך הזוועות של השואה ניתן היה לצפות מהיהודים לציין את נס חג הפורים, ועוד בגילויי שמחה?

תשובה אחת אפשר למצוא בסיפורו של פינחס-מנחם פייבלוביץ ז"ל, שעבר כמעט את כל מדורי התופת הנאצית, וסיפר על קורות פורים אחד במחנה הריכוז גרוס-רוזן.

פייבלוביץ נולד בעיירה זלוב בפולין ונכלא ביותר מ-20 מחנות עבודה וריכוז, ביניהם גם סמל הרוע האולטימטיבי: אושוויץ. משם הועבר לגרוס-רוזן (KZ Gross-Rosen), מחנה ריכוז ועבודה שהוקם בשנת 1940 בשלזיה התחתית (היום בשטח פולין), ובראשיתו שימש מחנה-משנה לזקסנהאוזן. רוב האסירים מתוך כ-125,000 שנכלאו במחנה היו יהודים, וכ-40,000 מהם נרצחו או נספו. בשנת 1944, עם התקדמות הצבא האדום בחזית המזרחית, הורחב המחנה כדי לקלוט אסירים שפוננו מאושוויץ.³

החיים בגרוס-רוזן היו קשים ביותר. האסירים הועסקו בעבודות קשות במחצבות ובמפעלים באזור, וכמו במחנות ריכוז אחרים סבלו האסירים מהתעללות מתמדת. בין השאר התאמצו הגרמנים לשלול

¹ מאמר זה מוקדש לזכר פינחס-מנחם פייבלוביץ ז"ל ששרד מן התופת של השואה ובנה חיים חדשים במדינת ישראל. זכיתי להכיר אותו ואת אשתו ציפורה בשנות ה-90 של המאה הקודמת, כאשר נהגו להציג תערוכה על השואה ביישוב יקיר בשומרון.

² ירושלמי מגילה, פרק א, הלכה ה.

³ בראשית 1945 פונה מחנה גרוס-רוזן, וכמעט כל אסיריו הועברו למחנות אחרים או נשלחו לצעדות מוות. המחנה שוחרר ב-13 בפברואר 1945 על ידי הצבא האדום.

מהאסירים את תחושת הזמן, להרעיבם ולהשפילם, תוך שימוש במעשי אלימות, כדי לפגוע בגוף ולהשפיל את הרוח. למרות מצבם האומלל הצליחו האסירים היהודים לשמור על צלם אנוש ואפילו ניהלו לוח-שנה יהודי תוך שמירה, אמנם סמלית, על מועדי ישראל, מצוותיהם ומנהגיהם. פינחס-מנחם פייבלוביץ מספר על ליל פורים של שנת תש"ד (1944), כאשר האסירים בצריף התכוננו לשנת לילה ללא כל שמץ של שמחת פורים. והנה לפתע קפץ ארצה אחד האסירים מעל מצע הקרשים, נעמד לו באמצע הצריף ופתח בלהט בנאום נרגש:

יהודים, אחים לצרה! היום פורים לנו, לזכר הנסים שעשה הקב"ה לאבותינו בימות קדם. היושב במרומים הציל אז את עמו מכליה, והצר הצורר נפל בכור אשר כרה. היום מונחת על צווארנו חרב-פיפות, ושונאי ישראל מתנכלים אלינו להכחידנו כליל. אל יבוא מורך בלבבכם! גם המן בן-זמננו, היטלר ימ"ש וכל הנגררים אחריו, לא יוכלו לעם-סגולה בו בחר אלוהים... פעמי הגאולה (נשמעים) מרחוק ועוד נזכה לחזות נקם באויבי נפשנו... חזקו ואמצו, עם ישראל חי!

"אגלי זיעה הציפו את פניו של הנואם, כאילו ביצע עבודה מפרכת. שפתיו רעדו, עיניו בערו כלפידים, אך הגה לא יצא עוד מפיו. עם תום הנאום חוצב הלהבות קפץ אסיר אחר מעל גבי הקרשים... הוא לא נשא נאום אלא סלסל במתיקות ומתוך התעוררות עצומה את הברכות הנאמרות אחרי קריאת המגילה: "הרב את ריבנו והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו... הנפרע לנו מצרינו". אחר-כך שבו שני האסירים האמיצים אל משכבם הקשה, ושקט השתרר בצריף. כוס התנחומים השיבה את נפשותינו הנכאות והפיחה בקרבנו קורטוב של אמונה ותוחלת, אך כפית הנחת היתה מהולה בחרדה לקראת הבאות. הרי לא נעלם מאתנו שבמחיצתנו רוחשות בריות שפלות שמכרו את נפשותיהן לשטן ואוזניהן כרויות לכל הגה שלא כדת.

למחרת בא אלינו את אשר יגורנו. הממונה על הצריף התפרץ לפנות בוקר פנימה בחמה שפוכה וצרח לעברנו: 'כנופיה של יהודים ארוזים! אתמול פטפטו במקום הזה דברי-בלע. מי הם ארוכי-הלשון? אם תסרבו לגלות את מספרי הפושעים מרה תהיה אחריכם עוד לפני רדת היום'. איש מאתנו לא פצה את פיו. פניו של הנבל התלהטו מכעס, וקולו הרעים: 'יהודים מטונפים, הריני נותן לכם ארכה של עשר דקות. דעו כי בנפשכם הדבר!'

עשר הדקות חלפו, והגה לא נשמע. הממונה צרח: 'לרוץ! המרוץ המטורף החל. מלאכי-חבלה מנואצים הצליפו ללא-רחם על ראשיהם וגביהם של הרצים וצרחו: חושו, חושו! זרמי הדם הציפו את הפנים ואת הידיים, הברכיים כשלו, וכולנו חשנו שעוד מעט ונקרוס תחתינו. לא שמנו לב למכאובינו אנו, ורק אחד פחדנו: פן יתמוטטו שני האסירים הנואמים ויודו על פשעם כדי להצילנו מאבדן. ואכן, אחד מהם התקין עצמו לצאת מן השורה ולגלות את האמת, אולם שכניו הרגישו בכוונתו ולחשו באוזניו ללא הרף: 'לא, לא... החזק מעמד! כולנו ערבים זה לזה'.

נבצר ממני לקבוע כמה זמן ארך הסיוט, לפי שכל רגע נדמה בעינינו כנצחים. רצנו בשארית כוחותינו, בגרון ניחר וללא אוויר לנשימה, הלשונות נשתרבו החוצה, זרמי זיעה מהולים בדם ניגרו על הלחיים, אולם איש לא נכשל בלשונו ולא הסגיר את "הפושעים". אכן, גם עצירי גרוס-רוזן זכו לנס פורים, ליתר דיוק לשני נסים בבת אחת: המרוץ השטני לא הפיל קרבנות, ואיש לא נשבר בנפשו ואיש לא הלשין⁴. וזאת התשובה לשאלה שהוצגה לעיל בדבר חובת השמחה בחג הפורים. אם האסירים היהודים בגרוס-רוזן, למרות סבלם הגדול, ידעו להתעלות ולקיים את שמחת חג הפורים, הרי כל יהודי חייב לקבל עליו לציין את נס פורים מתוך שמחה אמיתית. הדברים נכונים שבעתיים למי שזכה לחיות במדינה יהודית עצמאית.

ד"ר דב לויטן

החוג המשולב למדעי החברה

והמכללה האקדמית אשקלון

⁴ פינחס-מנחם פייבלוביץ, **עודני זוכר**, חיפה 1999, עמ' 72-74. מחנה גרוס-רוזן לא היה תחנתו האחרונה של פנחס פייבלוביץ במסע בגיהנום הנאצי. הוא נכלא במחנה מאוטהאוזן והגיע בסוף למחנה אבנזה. למרות הקשיים הבלתי אנושיים שעבר הוא הצליח בדרך נס לשרוד ולראות את חיילי הדיוויזיה ה-80 של צבא ארצות הברית משחררים את המחנה ב-6 במאי 1945. לאחר שחרורו הוא נשא לאישה את ציפורה קליין, אף היא ניצולת אושוויץ ויחד ניסו להפיל לארץ ישראל. ספינתם נתפסה בידי הצי הבריטי, והם הועברו למחנה הסגר בקפריסין. ב-29 בנובמבר 1947, יום קבלת החלטה 181 על-ידי העצרת הכללית של האו"ם (החלטת החלוקה), הם עלו לארץ ישראל. פינחס התגייס לצה"ל ונפצע קשה בקרבות רמת רחל. פנחס פייבלוביץ ז"ל נפטר בשנת 2007. אשתו ציפורה תבדל"א, ממשיכה היום לשמש מרצה מבוקשת ו"עדה" ב"מצעדי החיים" לפולין. יחד הם פרסמו ארבעה ספרים אודות השואה: פינחס-מנחם פייבלוביץ, **מפי אוד מוצל**, חיפה 1970; ציפורה פייבלוביץ, **במצוק ובתחיה: סיפור חיים של ניצולת שואה**, חיפה 1994; פינחס-מנחם פייבלוביץ, **עודני זוכר**, חיפה 2002; פינחס-מנחם וציפורה פייבלוביץ, **בין שני עולמות**, חיפה 2005.